

INTERNATIONAL JOURNAL OF VOLGA - URAL AND
TURKESTAN STUDIES (IJVUTS), VOLUME 1, ISSUE 1, P.68-82.

ULUSLARARASI İDİL - URAL VE TÜRKİSTAN
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (IJVUTS), CİLT 1, SAYI 1, S.68- 82.

Sovyet Türkmenistan'ında Eğitimin Genel Durumu (1930-1940)

Ercan ÇELEBİ¹

Özet

Çarlık Rusya'sının yıkılmasından sonra Bolşevikler çok milletli, çok dilli ve çok dinli bir görünüm sergileyen Sovyetler İttifakı içerisinde yer alan uluslara ilk aşamada "saygılı" davranmışlar, fakat çok geçmeden ulusal politikalarını "Sovyetleştirme" siyaseti üzerine inşa etmişlerdir. Bu durum sosyal hayatta kendisini bir "Sovyet halkı oluşturmak" şeklinde göstermiştir. Birlik içerisindeki söz konusu farklılıkların ortadan kaldırılarak "tek tip Sovyet insanı modeli" oluşturmak ana hedef haline getirilmiştir. Bu politikanın alt yapısını oluşturmak için gayri Rus halkların eğitim sistemine el atılmış; yerli mektepler kapatılarak, tek tip Sovyet mektepleri kurulmuş ve eğitim sistemi merkezleştirilmiştir. Eğitimin üst yönetimlerine Ruslar yerleştirilmiş ve eğitim, Rus diline dayandırılmıştır. Sovyet Eğitim Sistemi'nde 1933 yılına kadar her mektep, her muallim kendi tecrübesini uygulamış, dünyada ortaya konulan öğretim metotlarının tamamı, yarı okur-yazar Sovyet muallimleri tarafından tatbik edilmiştir. 1935 yılında Stalin ve Molotof'un imzasıyla çıkarılan bir emirname ile eğitimde görülen bu plânsızlık ortadan kaldırılmaya ve mekteplerde temin edilemeyen nizam, talim ve terbiyenin gerçekleştirilmesine çalışılmıştır. Bu çalışmada Sovyet Türkmenistan'ında 1930-1940 yılları arasındaki eğitimin genel durumu ele alınmış ve Sovyet eğitim sisteminin Türkmenistan'daki uygulamalarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkmenistan, Sovyet Eğitim Sistemi, Sovyet Rusya, Mektep.

General Situation Of Education In Soviet Turkmenistan (1930-1940)

Abstract

After the collapse of Tsarist Russia, the Bolsheviks respected nations in the Soviet Union, which were multinational, multilingual and multi-religious. But they soon built their national policies on a policy of Sovietization in all areas. This manifested itself in the social life as the creation of a new Soviet people. In order to establish the infrastructure of this policy, the education system of the non-Russian peoples was taken up; by closing local schools, one type of Soviet schools were established and the education system was centralized. The Russians were placed at the top of the training and the training was based on the Russian language. In the Soviet Educational System, every school until 1933, each teacher applied his own experience, and all the teaching methods set forth in the world were applied by semi-literate Soviet teachers. In 1935 an order was issued with the signatures of Stalin and Molotov and the irregularities in education were tried to be eliminated. In this study, the general situation of education between the years 1930-1940 in Soviet Turkmenistan was discussed and the practices of the Soviet education system in Turkmenistan were included.

Key Words: Turkmenistan, Soviet Education System, Soviet Russia, Soviet School.

¹ Doç.Dr., Kastamonu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, E-posta: ecelebi@kastamonu.edu.tr

Giriş

Rus işgali devresine kadar Türkmenistan'da eğitim kurumları mektep ve medreselere dayanmakta, mektepleri bitiren öğrenciler genellikle Hive, Buhara ve Semerkant'taki medreselere giderek eğitimlerini sürdürmekteydi. Rus işgalinden sonra “*Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma*” yı sağlamak için Rus-Türkmen mektepleri açılmıştır (Saray, 1993a: s. 8-9). Daha sonra 1884'ten itibaren İsmail Gaspıralı'nın başlattığı Ceditizm hareketi ile Türkistan'da yeni usûlde eğitim yapan Cedit mektepleri ortaya çıkmıştır (“1920'nci Yıl Sintabr”, 1931: s. 11). Böylece Bolşevik İhtilâline kadar Türkmenistan'da yerli mektep ve medreseler, Rus-Türkmen mektepleri ile cedit mektepleri olmak üzere dört tip mektebin varlığına şahit olunmaktadır.

1911'lerde Türkistan'da 6.003 mektep ve 328 medrese mevcuttu. Medreselerin 31'i Sırderya'da, 204'ü Fergana'da ve 93'ü Semerkant'ta idi. 1915 yılında Rusça-yerli dilde eğitim yapan okul sayısı ise 90'dı. 1903'te Hazar ötesinde 10 tane Rus-yerli okulu bulunuyordu (Devlet, 1985: s. 224-228). 1905 yılında cedit mekteplerinin sayısı ise 5.000'i aşmıştı (Yaş Türkistanlı, 1934: s. 31).

Bolşevik İhtilâli'nden sonra Cüneyd Hanın Ruslara karşı verdiği son mücadelenin neticesiz kalması ve Türkmen bölgesinin Sovyet kontrolüne geçmesinden sonra (Çelebi, 2018: s. 171-176), 27.10.1924 tarihinde kuruluşu tamamlanan Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, tam “*hukuklu aza olarak*” Sovyetler İttifakına dâhil edilmiştir (“Türkistanga Tiğişli”, 1939: s. 38).

Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'da olduğu gibi Türkmenistan'da da Sovyet sisteminin ruhuna uygun olarak devlet idarelerinde personel atamaları ve yetkilerin belirlenmesiyle ilgili önemli adımlar atılmış ve kısa sürede Türkmenistan'da da idarî, siyasî, iktisadî, eğitim ve sosyo-kültürel hayat, Sovyet denetim ve kontrolü altına alınmıştır (Henze, 1988: s. 38-46; Çelebi, 2002: s. 142-143; Bal, 2002: s. 827-836).

Eğitim alanında bütün gayr-i Rus ülkelerde olduğu gibi Türkmenistan'da da mektep programları, ortak ders kitapları, ortak okul kıyafetleri Moskova merkezinden belirlenip (“Ruslaştırma Siyaseti”, 1935: s. 9-10); eğitim, Sovyetler Birliği Yüksek ve Orta İhtisas Bakanlığı, Sovyetler Birliği Milli Eğitim Bakanlığı ve Sovyetler Birliği Pedagojik Bilimler Akademisi tarafından yönlendirilmeye başlanmıştır (Voronitssin, 1965: s. 64). Sovyet idaresinin Türkistan'daki ilk işi, eğitimi merkezileştirmek ve mektepleri ortadan kaldırarak tek tip Sovyet mektebi kurmak olmuştur. Çarlık döneminde açılan ve halkın “*Urus Mektebi*”

adını verdiği hükümet mektepleri Sovyet mekteplerine dönüştürülmüş, cedit mektepleri ise kapatılmıştır (Yaş Türkistanlı, 1931: s. 12). Mescit yanı mekteplerinin devamına bir süre daha izin verilerek; bu mektepler, Sovyet hükümetleri tarafından “*halkı avutmanın*” bir aracı olarak görülmüştür (Timuroğlu, 1930: s. 22-25).

Sovyet Türkmenistan’ında Eğitimin Genel Durumu (1930-1940)

Bolşevik İhtilâli’nden sonra Sovyet hükümetleri yayınladıkları deklarasyonlar ile Sovyetler İttifakında yaşayan gayr-i Rus milletlerin terakkî ve yükselmeleri için onlara geniş haklar vereceklerini vaat ettiler. Fakat bütün bunlar kâğıt üzerinde kaldı ve “*dış görünüşü ile millî, mahiyet itibarı ile proleter*” bir eğitim ve kültür formülü uygulamaya konuldu (“Türkistan Haberleri”, 1933: s. 39-42). Bu ise millî ve İslâmî esaslardan uzak, Marksist ve Leninist ideolojiyi benimsemiş nesillerden, “*yeni bir Sovyet vatandaşı*” oluşturmak demektir (Saray, 1993b: s. 8-9).

Sovyet maarif siyaseti özellikle Türkistan’da bu çerçevede Türkmenistan’da, halkın asrî ihtiyaçlarına uygun ve mütenasip değildi. Eğitim devlet desteğinden yoksun, bir o kadarda ihmal edilmiş bulunuyordu (Abdolvahab, 1937: s. 32). Nitekim 1930’da Aşkabat’da yapılan Türkmenistan Maarif Çalışanları Kurultayı’nda Chmulevitch, Zabolotny, Fayboseviç ve Woskanjan’ın görüşlerinin aksine, Bayram Ali’den İskenderoğlu ve Aşkabat’dan Annabayoğlu tarafından sunulan bildirimlerde, Türkmenistan’da maarif işlerinin “*acınacak durumda olduğu*” gözler önüne serilmişti (“Türkmenistan Maarif İşçileri”, 1930: s. 34).

Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan’da olduğu gibi Türkmenistan’da da “*medenileşme siyasetine*” dönük Sovyet eğitim sistemi, 1930’lu yıllara gelindiğinde “*mekteplerin bitirilerek onun yerine adî yaşayış birliği ve hayatî görgüden bilgiyi artırma hayali*” nden öteye geçemedi. 1933 yılına kadar her mektep, her muallim kendi tecrübesini uyguladı. Dünyada ortaya konulan talim metotlarının tamamı, yarı okur-yazar Sovyet muallimleri tarafından tatbik edildi (Taşbalta, 1935: s. 40).

1935 yılında Stalin ve Molotof imzasıyla çıkarılan bir emirnâme ile her şeyden önce Sovyet eğitim sisteminde 1933 yılına kadar görülen “*keşmekeşlik*” ortadan kaldırılmaya ve mekteplerde temin edilemeyen nizâm, talim ve terbiyenin gerçekleştirilmesine çalışıldı. Ayrıca bu emirnâme ile derslerin umumî ve kat’i bir plân çerçevesinde işlenmesi, ortak ders kitabı kullanımı, ders saatlerinin 45 dakika olarak belirlenmesi ve tatil günlerine açıklık getirilmesi, imtihan sorularının önceden muallimler tarafından talebelere verilmesinin önüne geçilmesi istenildi. 1936 yılı Ocak ayından itibaren ise bütün Sovyetler İttifakı içerisinde

talebelerin ortak bir okul kıyafetine geçmeleri ve okul evrak ve muamelâtının ortak bir şekilde yürütülmesi bildirildi (Taşbalta, 1935: s. 38-39).

Türkistan'da Sovyet mekteplerinde eğitimin kemiyet ve keyfiyeti “*Rus okullarına gitme mecburiyeti*” nin ortaya çıkması, eğitimin “*Rus dili*” ne dayanması ve Türkistanlı gençleri “*Rus terbiyesi*” altında yetiştirmek biçiminde orta çıktı (Timuroğlu, 1930: s. 22-25).

Rus dili meselesi Sovyet matbuatını heyecana getiren ve Sovyet matbuatının geniş yer verdiği konulardan biri haline geldi. Nitekim *Türkmeneskaya İskera* gazetesinin 14.02.1937 tarihli nüshasında “*bizim en çok ehemmiyet verdiğimiz ders, Rus dili dersidir*” denilmekte ve gerek muallimlerin gerekse mektep müdürlerinin bu konuda ciddi bir çaba göstermedikleri ifade edilmekteydi (Taşbalta, 1938: s. 15).

Sabık Türkmenistan Maarif Komiseri Mehmetoğlu ise Türkmen talebeleri için basılan Rus Dili ders kitaplarının “*üç yıldır basılmamış olduğundan*” şikâyet etmekteydi (“Türkistan Mekteplerinde”, 1938, s. 1). Bundan sonra gayr-i Rus mektepler için hazırlanan yeni eğitim programlarında Rus Dili ve Rus Edebiyatı dersleri artırılmış, 10 yıllık gayr-i Rus mekteplerde Rus Dili dersi kışlak mektepleri için 1.152, şehir mektepleri için 1.260 saat; Rus Edebiyatı dersi ise kışlak mektepleri için 468 ve şehir mektepleri için 462 saat olarak belirlenmiştir. Buna bağlı olarak 1935-1936 eğitim-öğretim yılı için 4 sınıflı şehir mekteplerinin ders programlarına Rus Dili dersi pazartesi 9, salı 9, çarşamba 9, perşembe 7 ve cuma günü için 6 saat olarak konulmuştur (“Ruslaştırma Siyaseti”, 1935: s. 10). Bu durum bize “*Mahdum Kulu yurdunda, İvan Stepan'ın dilinin ne kadar yer tuttuğunu*” (Abdulvahab, 1938c: s. 17) göstermesi bakımından önemlidir.

Zorunlu eğitime (Rus mekteplerine gitme mecburiyeti) rağmen mektep yaşındaki çocukların mekteplere gitme oranının Türkmenistan'da beklenenin altında kaldığı görülmektedir. *Sovyet Türkmenistanı*'nın 05.02.1929 tarihli sayısından aktarıldığına göre 1927-1928 eğitim-öğretim döneminde talebelerin mekteplere yerleşme oranı Türkmenistan genelinde % 74,6'dır. 1928-1929 eğitim-öğretim yılının ilk yarısında bu oran başlangıç mekteplerinde (4 yıllık mektep) % 82,2; tuluk olmayan orta mekteplerde (7 yıllık mektepler) ise % 83,5'tir (Abdulvahab, 1939: s. 22).

25 Aralık 1931'de Aşkabat'ta yapılan Maarif Kurultayı'nda ise Sovyet hükümetinin 1931 yılı için belirlediği maarif plânında belirtilen hedeflerin tutturulamadığı, mektebe gitme oranının Aşkabat'ta % 89, Hasankulu'da % 21, Karakale'de % 28, Karabek'te % 38 ve Darganata'da % 33'te kaldığı söylenmekte idi (“Maarif Cebhesinde”, 1932: s. 35). *Türkmeneskaya İskera*

gazetesinin 19.07.1932 tarihli nüshasından aktarıldığına göre okur-yazar oranı ise % 35,6'dır (Timuroğlu, 1932: s. 18). Sovyet gazetelerinde 1937-1938 eğitim-öğretim yılı için “*birçok rayonda mektep çağındaki çocukların % 100'ü eğitime alındı*” deniliyorsa da, Türkmenistan'da 12.000'e yakın mektep çağındaki çocuğun mekteplere gidemediği anlaşılmaktadır (Abdulvahab, 1938c: s. 18). *Türkmenskaya İskera* gazetesinin 14.02.2018 tarihli nüshasında ise 1937-1938 eğitim-öğretim döneminde mektep çağındaki çocukların okula alınma oranının % 60'ı geçmediği bildirilmektedir (Taşbalta, 1938: s. 12).

Türkmenistan'da bulunan yerli ve Avrupaî (Rus) tarzdaki mektep sayılarına dair verilen rakamlar oldukça karışıktır. Türkmenistan Maarif Komiseri Geldioğlu Aytulu ikinci beş yıllık plân dâhilinde Türkmenistan'da 392 mektebin açıldığını söylemektedir. Hâlbuki 05.02.1929 tarihli *Sovyet Türkmenistanı*'nda bu rakamın 302 olarak zikredildiği görülmektedir. Aynı gazetenin 06.03.1929 tarihli nüshasına göre ise Türkmenistan'da 883 başlangıç mektebi (4 yıllık mektepler), 383 tuluk olmayan orta mektep (7 yıllık mektepler) ve 36 orta mektep (10 yıllık mektepler) olmak üzere toplam 1.302 mektep bulunmaktadır (Abdulvahab, 1939: s. 23).

Türkmenskaya İskera gazetesinin 01.01.1933 tarihli sayısından aktarıldığına göre 1932 yılında Türkmenistan'da şehir mekteplerinin sayısı 723, avul mekteplerinin sayısı ise 3.123'tür (Timuroğlu, 1933: s. 6). Türkmenistan Fırka Kâtibi Popuk'un 1934 yılı başında verdiği bilgiye göre ise Türkmenistan'da 1.880 mektep bulunmaktadır (Tahir, 1934: s. 13). 1938 yılında Aşkabat'ta yapılan Başlangıç ve Orta Mektepler Çalışanlarının I. Kurultayı'nda, Başlangıç ve Orta Mektepler Çalışanları Merkezi Komitesi Başkanı Artıkoğlu 1936-1937 eğitim-öğretim yılında Türkmenistan'da 1.930 mektebin varlığını ve bu mekteplerden 930'unun Türkmen, 123'ünün Özbek, 111'inin Kazak ve 13'ünün Fars dilinde eğitim yapmakta olduğunu söylemekte idi. Geriye kalan 753 mektebin ise Rus dilinde olduğu anlaşılmaktadır. Yine Artıkoğluna göre bütün bunların dışında Türkmenistan'da 9 İşçi Fakültesi, 27 teknikum bulunmakta idi (Abdulvahab, 1938c: s. 17).

Türkmenistan'da mekteplerde 1930-1931 eğitim-öğretim yılında 70.490; 1931-1932 eğitim-öğretim yılında ise 96.970 talebe bulunmaktaydı (Timuroğlu, 1932, s. 18). Türkmenistan Fırka Kâtibi Popuk'un verdiği bilgiye göre bu rakam 1934 yılı başında 116.600 (Tahir, 1934: s. 13), 1936-1937 eğitim-öğretim yılında 161.000, 1937-1938 eğitim-öğretim yılında 176.200'dür (Abdulvahab, 1938c: s. 18). Ayrıca 9 İşçi Fakültesinde (Rabfak) 1.610, toplam 27 teknikumda 4.469 ve 4 yüksek mektepte 1.329 talebe eğitim görmekte idi (Abdulvahab, 1938c: s. 17).

Türkmenistan Maarif Komiseri Mehmetoğlu *İnkılâp ve Milletler* mecmuasının 4. sayısında çıkan “*Yalpy Okur-Yazarlık İçin Mücadele*” adlı makalesinde Bolşevik İhtilâli’nden önce Türkmenistan’da yüksek tahsil gören Türkmenlerin bulunmadığına işaret ederek “*Şimdi yüzlerce Türkmen mühendis, tabip sosyalist vatanın saadet ve bahtiyarlığı için çalışmaktalar*” demektedir; tıp, pedagoji, kışlak hocalığı orta ve yüksek mekteplerinin Türkmen talebeleriyle dolup taşıdığını, 28 teknikumda beş binden fazla talebenin eğitim görmekte olduğunu (“Türkistan Haberleri”, 1936: s. 40) söylemekteydi. Gerçekte ise yerli öğrencilerin özellikle yüksek mekteplerde Rus talebelere göre azınlıkta kaldığı da bilinmektedir. Örneğin *Türkmenskaya İskera* gazetesinin 17.01.1934 tarihli nüshasından aktarıldığına göre Türkmenistan Meyvecilik Teknikumu’nda 1933 yılında okumakta olan 97 talebeden 5’i, Türkmenler için açılan Pedagoji Enstitüsü’ndeki talebelerin % 39’u Türkmen olup (İsen Tursun, 1934: s. 21-22), 5. Jeoloji Enstitüsü’nde 5, Kimya Enstitüsü’nde 1 ve Elektrik Enstitüsü’nde 1 Türkmen talebe eğitim görmekteydi (“Türkistan Haberleri”, 1936: s. 40).

Türkmenistan’da mekteplerin sayı bakımından yeterli olmadığı, mevcut mekteplerin ise fizikî ve sıhhi şartlar bakımından kötü durumda olduğu da Sovyet matbuatından takip edilebilmektedir. 1930’da Aşkabat’ta yapılan Türkmenistan Maarif Çalışanları Kurultayı’nda Bayram Ali’den İskenderoğlu sunduğu bildiriye Bayramali’deki mektebi örnek göstererek “*bu mektep daha çok malhaneye (ahır) benzemektedir. Onun ne sırası nede kürsüsü ve ne de masası var*” (“Türkmenistan Maarif İşçileri”, 1930: s. 35) diyerek, Türkmenistan mekteplerinin feci halini gözler önüne sermekteydi.

Türkmenistan’ın sadece avullarında değil, rayon merkezlerinde bile donanımlı mekteplere rastlanılmadığı, 14 yılda 4 sınıflı avul mekteplerinin kurulamamış olduğu görülmekteydi (Timuroğlu, 1932, s. 19). 1935 yılında kolhozcular tarafından Stalin rayonunda 20 mektep yapılmasına rağmen, bu mektepler Maarif Komiserliği tarafından donatılamamıştı (“Yeni Mekteb Binası”, 1935: s. 39). 1936 yılında bütün Sovyetler İttifakı’nda 1.507 yeni mektep binasının yapımı karar altına alınmasına ve bu mektep binalarından 16’sının Türkmenistan’da (5’i Aşkabat’ta olmak üzere) yapılması plânlanmasına rağmen, bu mektep binaları yapılamamıştır (“Şu Yıl Salınacak”, 1936, s. 1).

Diğer taraftan mevcut mekteplerin tamirâtı konusunda da çoğu kez sorunların yaşandığı görülmektedir. *Sovyet Türkmenistanı*’nın 05.08.1938 tarihli nüshasında Kahka rayonunda mektep yapımı işlerine henüz başlanmadığı, 1925 yılında Mane obasında yapılan mektebin şimdiye kadar tamir yüzü görmediği, bir tarafı yıkılmaya yüz tutan mektebin döşemelerinin bozulduğu, pencerelerinin tahta, kâğıt ve demir ile kapatıldığı; yine Hoca, Akçadepe,

Mahmaldepe, Doşak ve diğer birçok obalarda tamire muhtaç mektebin varlığı bildirilmekteydi (Abdulvahab, 1938a: s. 17).

1938-1939 eğitim-öğretim yılının başlamasına üç gün kalmasına rağmen Bogerden rayonunda 21 mektep ile Deşt, Yaracı ve Nevhor obalarındaki diğer mekteplerin tamirine başlanmamıştı. Rayon merkezinde 280 talebe kapasiteli 10 mektebin yapımına Mayıs 1938'de başlanması gerekirken, Rayon Kuruluş İdarecisi Romanof'un ihmalinden dolayı bu mektepler tamamlanamamıştı. Yine Tahtabazar'da Rayon Maarif Bölümü Müdürü Lokayev tarafından 29 mektebin tamir ettirilmesi gerekirken, bunlardan sadece Poltova ve Daşköprü'deki 2 mektep tamir ettirilmişti. *Sovyet Türkmenistanı*'nın 20.08.1938 tarihli nüshasında ise Tahtabazar rayonundaki mekteplerin 16'sının yerli tipte olup bunların bir işe yaramadığı, Avrupa (Rus) tipindeki mekteplerinde son dönemlerde bozulmaya başladığı, Engels kolhozunda yapılan mektebin yapımı üzerinden 2 yıl geçmesine rağmen çatısının bir tarafının çöktüğü, Çarçoy rayonundaki 4 mektebin de tamir ettirilmediği bildirilmekteydi. Göktepe rayonunda tamire muhtaç 12 orta mektep (10 yıllık mektepler) ile 7 başlangıç mektebinden (4 yıllık mektepler) sadece 3'ü tamir edilebilmişti. Rayon Maarif Bölümü Müdürü Kuturoğlu'nun açıklamasına göre hünerli ağaç ustalarının bulunamamasından dolayı Taşhoz rayonunda da birçok mektep, bu çerçevede Gökçiğe, Rozimbay ve Tazebazar obalarındaki mektepler, eğitimin başlamasına 2 gün kalmasına rağmen tamir olunamamıştı (Abdulvahab, 1938b: s. 19-20). Soyat, Kahka, Karakule, Pulatan şehirlerindeki mektepler ise öğrenciler pamuk işleriyle seferber edildiklerinden kapatılmışlardı ("Maarif Cebhesinde", 1932: s. 35).

Türkmenistan'da gerek mekteplerin ihtiyacı olan muallimlerin yetiştirilememesi gerekse Stalin döneminde yerli milliyetçi mefkûreye bağlı münevverlerin hapsedilmesi, sürgün edilmesi ya da öldürülmesiyle birlikte, mekteplerde önemli ölçüde muallim eksikliği ortaya çıkmıştı. Örneğin Türkmenistan'ın Yırbend Rayon İcra Komitesi 21 Ağustos 1937'de 7 muallimi 1931-1932 yıllarında hapsedilen bazı kişilerle akrabalıklarından dolayı işten çıkarmıştı. Kızılsu rayonunda ise 22 muallim aynı sebeple kovulmuştu (Taşbalta, 1938: 14-15). *Sovyet Türkmenistanı*'nın 11.08.1938 tarihli nüshasında verilen bilgiye göre 1937-1938 eğitim-öğretim yılında Türkmenistan'da 4.437 muallim bulunmakta idi. Abdulvahab Oktay *Yaş Türkistan*'ın 107. sayısında yer alan "Maarif Cebhesinde" adlı makalesinde haklı olarak "fakat bu 4.437 muallimden geriye ne kaldı?" sorusunu sorar. Ş. Durduoğlu Türkmenistan Maarif Komiserliğinin verdiği bilgilere dayanarak sadece başlangıç mekteplerinde (4 yıllık mektepler) kanunsuz olarak 113 muallimin işten çıkarıldığı bilgisini vermektedir. Yine Soyat rayonunda Rahmanoğlu Veli, Hazretoğlu Annagülü, Talâoğlu Kurban dâhil olmak üzere

toplam 8 muallim, “*sınıfı yabancı unsurlardan*” oldukları gerekçesiyle işten çıkarılmıştı. Ayrıca *Sovyet Türkmenistanı*’nın 05.03.1938 tarihli nüshasından aktarıldığına göre Karlık’ta 11, Kızıl Tirek’te 15, Kazancık’ta 15 (Abdulvahab, 1938a: s. 19-20), Hocambaz rayonunda ise Rayon Maarif Bölümü Müdürü tarafından sadece bir günde 8 muallim kovulmuştur (Abdulvahab, 1938c: s. 18).

Muallimlerin bu şekilde işten çıkarılması Türkmenistan’da önemli ölçüde muallim açığının da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Örneğin Sovyet matbuatına yansıyan haberlerden Kerki dairesinde 50, Taşhoz dairesinde 70 muallime ihtiyaç olduğu bildirilmektedir. Bunun sonucu olarak Kahka rayon merkezindeki orta mektebin 8. sınıfında kimya, tabiat, yabancı dil, Rus Dili, resim ve edebiyat ve yine 7. sınıfında ise kimya ve tabiat derslerini verecek muallim kalmamıştır (Abdulvahab, 1938c: s. 18-19). Kızılsu rayonu orta mektebi için 55 muallim gerekli iken buraya sadece 9 muallim gönderilmiştir. Tahtabazar rayonu çevresinde orta mektepler (10 yıllık mektepler) için 16, başlangıç mektepleri (4 yıllık mektepler) için 43, Rus Dili dersini vermek için ise 20 muallime ihtiyaç bulunmaktadır. *Sovyet Türkmenistanı*’nın 29.08.1938 tarihli nüshasından aktarıldığına göre Çarçoy rayonunda şehir mektepleri için 48 ve oba mektepleri için 58 muallime ihtiyaç vardır. Göktepe rayonunda ise 222 muallime ihtiyaç bulunup, aynı rayondaki muallim sayısı ise 159’dur (Abdulvahab, 1938b: s. 19-20). Türkmenistan Maarif Komiseri Geldioğlu Aytkulu *Sovyet Türkmenistanı*’nın 06.04.1929 tarihli nüshasında yer alan bir demecinde “*Aşkabat’taki pedagoji ve muallim enstitülerinde tuluk olmayan orta mektepler (7 yıllık mektep) için 1.008 muallimin yetiştirilmekte*” (Abdulvahab, 1939: s. 23) olduğunu söylemişse de, Türkmenistan’da muallim ihtiyacının uzun yıllar giderilemediği görülmektedir.²

Diğer taraftan mektep muallimlerinin bilgi düzeylerinin düşük olduğu da göze çarpan önemli sorunlardandır. *Türkmenskaya İskera*’nın 25.12.1931 tarihli nüshasından aktarıldığına göre sadece “*avul mekteplerinde bulunan 1.540 muallimin % 63’ü kısa süreli kurslardan yetişmişti*” (“Maarif Cebhesinde”, 1932: s. 35). Bu muallimlerin çoğunun bilgi düzeyi ise 1-2 yıllık mektep seviyesindeydi. Türkmenistan Maarif Komiseri Anna Nuroğlu’na göre “*avul muallimi ile adî dihkân arasındaki fark, yok derecesinde*” idi (“Türkistan Haberleri”, 1934: s. 42). Türkmenistan rayonlarında muallimlerin bilgi düzeyini ölçmek için yürütülen bir araştırmanın sonuçlarını açıklayan Orta Asya Bürosu’nun nüfuzlu şahsiyetlerinden

² Gerçekte muallim yetiştiren örneğin Aşkabat’taki Talim ve Terbiye Teknikumunda bile eğitim seviyesi oldukça düşüktü. Nitekim Niyazoğlu Aşkabat Talim ve Terbiye Teknikumundan mezun olanların eğitim seviyesini “*tenkit etmeye degecek kıymette olmadığını*” bildirmektedir.. Bkz. “Türkmenistan Maarif İşçileri Kurultayı”, Yaş Türkistan, Sayı: 11, Ekim 1930, s. 35.

Mayorov'a göre incelemeye alınan 62 muallimden "41'i 1. sınıf; 12'si 2. sınıf; 4'ü 3. sınıf; 3'ü 4. sınıf İbtidai Mektep mezunu" idi (Tahir, 1934: s. 14).

Türkmenistan Maarif Komiseri Geldioğlu Aytoku'nun verdiği bilgiye göre başlangıç mekteplerinde (4 yıllık mektep) görevli 2.000'e yakın muallimin eğitim düzeyi orta seviyede bile değildi. Orta (10 yıllık mektep) ve tuluk olmayan orta mekteplerdeki (7 yıllık mektep) yaklaşık 500 muallimin bilgi düzeyi ise yüksek seviyede bulunmuyordu (Abdulvahab, 1939: s. 23-24). Yine Türkmenistan Maarif Komiserliği tarafından 181 muallimin bilgi düzeylerini ölçmek için yapılan bir incelemede, sadece 4 kişi başlangıç mektebi unvanını alabilmiş; bunlardan da ikisi yazılı şhadetnâmeye lâyık görülmemişti. 118 muallim 1938 yılı Ağustos ayı sonuna kadar pedagoji teknikumu derecesinde imtihan vermek şartıyla görevlerinde bırakılmış, 59 muallimin ise görevine son verilmiştir ("Türkistan Haberleri", 1937: s. 38).

Diğer taraftan Sovyet matbuatında muallimlerin kimi zaman mesleklerinin icap ettirdiği davranışları sergilemekten uzak ve meslekî formasyon bakımında yetersiz olduklarına dair kötü örneklere de rastlanılmaktaydı. Mesela Aşkabat obasındaki orta mektep müdürü Annaoğlu'nun beceriksizliği, muallimlerden Hakimoğlu'nun derslere plânsız girdiği ve beklenen başarıyı gösteremediği, coğrafya muallimi Hangeldioğlu'nun uzun süredir derslere girmedeği, Rus Dili muallimi Abdullahoğlu'nun mektebe sarhoş geldiği bu haberler arasındadır. Aşkabat'taki 21. Kazak Mektebi muallimlerinden Amangeldioğlu ve Cozbayoğlu ise talebelerden 10-12 yaşlarında bulunan Köşüroğlu Camsa, Cantilkızı Karaçaş ve Amankulkızı'nı "dolaba kitlemiş" ve daha sonra "sizin gibi talebeleri okutmak istemiyoruz" diyerek evlerine göndermişti (Abdulvahab, 1938c: s. 19-20).

Mekteplerin temel ihtiyaçları, ders kitapları ve ders araç-gereçleri konusunda da çoğu kez sorunların yaşandığı görülmektedir. Örneğin Çarçoy rayonundaki mekteplerde karatahta, sıra ve ders kitapları eksikliği giderilememiş, Göktepe rayonundaki mekteplerin 3.184 sıraya ihtiyacı varken, 2.684 sıra gönderilmişti. Ayrıca *Sovyet Türkmenistanı*'nın 30.08.1938 tarihli nüshasından aktarıldığına göre Göktepe'deki mektepler için harita ve küre, Taşhoz rayon mektepleri için 1.000 elifba kitabı ile 2-10. sınıf talebeleri için 500-700 kadar gramer, 3-10. sınıflar için ise coğrafya kitabı gönderilmemişti (Abdulvahab, 1938b: s. 21-22).

1935 yılında Türkmenistan Devlet Neşriyatı'nın eğitim-öğretim yılı başında 263.000 nüsha 46 farklı yeni ve 164.000 nüsha 28 farklı eski ders kitabı yayımlaması gerekirken, eski kitaplardan ancak 16'sını bastırabilmişti ("Türkistan Haberleri", 1935: s. 41). Nitekim 10.000 nüsha bastırılan 1. ve 2. yıl ders kitapları ile 2.000 nüsha olarak hazırlanan matematik ders

kitabı, mekteplere gönderilmemiş ve matbaada çürümeye terkedilmişti. “İyi basılmayan ve iyi dikilmeyen” kitaplar nedeniyle talebeler bütün yılı kitapsız geçirmişti. Kerki, Kahka, Merv, Çarçoy, Karaboğaz Köl ve Kızılşehir komsomol muallimlerinin toplantısında “hiçbir muallim ders kitabı ve ders araç-gereçleri konusunu” dile getirmemişti. Oysa Türkmenistan’ın merkezi Aşkabat rayonundaki Kıpçak avulunun tuluk olmayan orta mektebinde (7 yıllık mektep) ve yine Aşkabat’ın 18 Numaralı Mektebinde ders kitabı ve ders araç-gereci bulunmuyordu. *Türkenskaya İskera* gazetesinin 06.02.1937 tarihli nüshasından aktarıldığına göre 1936-1937 eğitim-öğretim yılının ikinci dönemine birçok mektep ders kitabı ve ders araç-gereçleri olmadan başlamıştı (“Ders Kuralsız”, 1937: s. 39-41). 17 obası olan Kahka rayonundaki mektepler için sadece 3 ton kömür verilmiş, Yüzbaşı obasındaki talebelerin ayakkabı ve kıyafetleri yırtılmış; buna rağmen talebelere kıyafet alınamamıştır. Yine Merv’deki mekteplerin okul kıyafetleri ve ders kitapları yoktur. Aşkabat’taki Maliye Teknikumu’nun yatakhaneinde soba kurulmamıştır. Teknikumun yakınında yemekhane bulunmadığından talebeler uzak yerlerdeki yemekhanelere gitmektedir. Yine talebeler için yatak bulunamamaktadır (Abdulvahab, 1938c: s. 19).

Sonuç

Sovyetlerin bir taraftan medeniyetin geliştirilmesi diğer taraftan ise tek tip Sovyet vatandaşı yaratmaya dönük eğitim sistemi, 1940’lı yılların sonuna gelindiğinde istenilen başarıyı sağlayamamıştır. Her şeyden önce 1933’lü yıllara kadar bir keşmekeşlik içerisinde bulunan Sovyet eğitim sistemine alınan kararlar, yayınlanan emir-nâmeler ile bir düzen verilmeye çalışılmışsa da bu mümkün olmamıştır. Türkmenistan’da yeni mekteplerin inşasında istenilen başarı temin edilememiş, mevcut mekteplerin tamirâtı yaptırılmadığı gibi mekteplerin ders kitabı, karatahta, sıra, masa ve diğer ders araç-gereçleri bakımından temel ihtiyaçları karşılanamamıştır. Milliyetçi mefkûreye bağlı muallimlerin mekteplerden kovulmasından sonra mekteplerde muallim ihtiyacı artmış, Sovyet eğitim sisteminin muallim yetiştirme politikası olumlu sonuçlar getirmemiştir. Muallimler kısa süreli kurslarda yetişmiş, bilgi düzeyi bakımdan da düşük seviyede kalmıştır. Mektep çağındaki çocukların okullara yerleşme oranı düşük olmuş; yerli Türkmen talebeler, Rus talebelere göre özellikle yüksek mekteplerde azınlıkta kalmıştır.

Kaynakça**İnceleme-Araştırma Eserler**

BAL İdris (2002). “Sovyetlerin Ulusları Kontrol Yöntemleri: Türk Kökenli Veya Müslüman Uluslara Özel Referanslar”. *Türkler*, Cilt. 18.

(2018). *Türkistan Millî Mücadelesi (Yaş Türkistan Dergisine Göre)*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.

ÇELEBİ Ercan (2002). “Gayr-i Rus Halkların Devlet İdarelerine İştiraki Ve Yerlileştirme Meselesi”. *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 41.

DEVLET Nadir (1985). *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihleri (1905-1917)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

HENZE Paul B. (1988). “Ulusal İç Muhalefetin Görünümü Ve Yarattığı Sorunlar”, *Stratejik Açıldan Sovyet Müslümanları Ve Diğer Azınlıklar*, (Edit. S. Enders Wimbush-Çev. Y. Tekin Kurat), Ankara: Yeni Forum Yayınları.

SARAY Mehmet (1993a). *Türkmen Tarihi*. İstanbul: Nesil Yayıncılık.

SARAY Mehmet (1993b). *Özbek Türkleri Tarihi*. İstanbul: Nesil Yayıncılık.

TEKİNER Süleyman (1966). “Türkistan Ceditizmi Komünist Propagandasının Dikkat Merkezinde”. *Dergi*, Sayı: 45.

VORONİTSİN S. (1964). “Sovyet Türkistan’ında Okul ve Bilim”. *Dergi*, Sayı: 55.

Sürelî Yayınlar**Yaş Türkistan Dergisi**

Abdulvahab (Eylül 1937). “Maarif Cebhesinde”. *Yaş Türkistan*, Sayı: 94.

Abdulvahab (Ekim 1938a). “Maarif Cephesinde”. *Yaş Türkistan*, Sayı: 107.

Abdulvahab (Kasım 1938b). “Maarif Cephesinde”. *Yaş Türkistan*, Sayı: 108.

Abdulvahab (Mayıs 1939). “Maarif Cebhesinde”. *Yaş Türkistan*, Sayı: 114.

Abdulvahab (Haziran 1938c). “Türkistan’da 1937/1938’inçi Oku Yılı Kanday Ötkezile Yatır?”. *Yaş Türkistan*, Sayı: 103.

“Ders Kuralsız Sovyet Mektebi” (Mart 1937). *Yaş Türkistan*, Sayı: 88.

İsen Tursun (Nisan 1934). “Bolşeviklerin Türkistan’da Medeniyet Sahasındaki Yutuklarından”. *Yaş Türkistan*, Sayı: 53.

“Maarif Cebhesinde” (Ocak 1932). *Yaş Türkistan*, Sayı: 26.

“Ruslaştırma Siyaseti Küçeymekte” (Ocak 1935). *Yaş Türkistan*, Sayı: 74.

“Şu Yıl Salınacak Mektep Binaları” (Nisan 1936). *Yaş Türkistan*, Sayı: 77.

T. (Şubat 1936). “Maarif Cebhesinde”. *Yaş Türkistan*, Sayı: 75.

Taşbalta (Ekim 1935). “Maarif Cebhesinde”. *Yaş Türkistan*, Sayı: 71.

Taşbalta (Haziran 1938). “Maarif Cebhesinde”. *Yaş Türkistan*, Sayı: 103.

Tahir (Aralık 1934). “Türkistan’da Birinçi Biş Yıllık Yekünü”. *Yaş Türkistan*, Sayı: 61.

Timuroğlu (Ocak 1930). “Türkistan’da Mekteb Meselesi”. *Yaş Türkistan*, Sayı: 2.

Timuroğlu (Kasım 1932). “Türkistan’da Sovyet Maarifinin Kemiyet ve Keyfiyeti”. *Yaş Türkistan*, Sayı: 36.

Timuroğlu (Temmuz 1933). “Türkistan’da Maarif İşlerinin Barışı”. *Yaş Türkistan*, Sayı: 44,

“Türkistan’a Dair Bazı Rakamlar” (Ocak 1938). *Yaş Türkistan*, Sayı: 98.

“Türkistan Haberleri” (Ocak 1933). *Yaş Türkistan*, Sayı: 38.

“Türkistan Haberleri: Maarif Cebhesinde” (Ağustos 1934). *Yaş Türkistan*, Sayı: 57.

“Türkistan Haberleri: Maarif İşleri” (Ağustos 1935). *Yaş Türkistan*, Sayı: 69.

“Türkistan Haberleri: Türkistan’da Maarif Cephesinde” (Mayıs 1936). *Yaş Türkistan*, Sayı: 78.

“Türkistan Haberleri: Muallimler Bilimi Teftiş Neticesi”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 86, Ocak 1937.

“Türkmenistan Maarif İşçileri Kurultayı”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 11, Ekim 1930.

“Türkistan Mekteplerinde”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 98, Ocak 1938.

“Türkistanga Tiğışli Bazı Rakamlar”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 112, Mart 1939.

“Türkmen 1. Yıllık Mektebinin İlk mezunları”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 116-117, Temmuz-Ağustos 1939.

Y., “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttifakı (XII. 1922–30.1937)”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 99, Şubat 1938.

Yaş Türkistanlı, “Gaspıralı İsmail Bik”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 57, Temmuz 1934.

Yaş Türkistanlı, “Sovyet Mektepleri ve Türkistan Yaşları”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 25, Aralık 1931.

“Yeni Mekteb Binası Faidelenile Almaydır”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 73, Aralık 1935.

“1920 nçi Yıl Sintabr Aynın Başında Buhara Cumhuriyetinin Tüzülüşi Münasebetiyle”, *Yaş Türkistan*, Sayı: 22, Eylül 1931.

Extended Abstract

Until the Russian occupation, education in Turkmenistan was based on schools and medreses. The students who completed the schools usually went to the madrasas in Hive, Bukhara and Samarkand and continued their education. After the Russian invasion, Russian-Turkmen schools were opened to provide “*Russianization and Christianization*”. Then, from 1884 onwards, with the Jadidism movement initiated by İsmail Gaspiralı, Cedit schools were opened in Turkmenistan. Thus, there were three different schools in Turkmenistan: the local schools and the madrasahs, the Russian-Turkmen schools and the Cedit schools.

After the collapse of Tsarist Russia, the Bolsheviks respected nations in the Soviet Union, which were multinational, multilingual and multi-religious. But they soon built their national policies on a policy of Sovietization in all areas. This manifested itself in the social life as the creation of a new Soviet people. In order to establish the infrastructure of this policy, the education system of the non-Russian peoples was taken up; by closing local schools, one type of Soviet schools were established and the education system was centralized. The Russians were placed at the top of the training and the training was based on the Russian language.

The education policy pursued by the Soviets in Turkmenistan was not in line with the needs of the people. The education was neglected and lacking state support. Every school until 1933, each teacher applied his own experience. All of the training methods introduced by other nations in the world were applied by semi-literate Soviet teachers.

In 1935 an order was issued with the signature of Stalin and Molotov and the irregularities in the Soviet education system were tried to be eliminated.

The first feature of the Soviet schools in Turkmenistan was that education was based on Russian language. As a matter of fact, in the new educational programs, the Russian Language course was determined to be 1152 for the middle schools and 1260 hours for the cities. This situation is an important example for us in terms of seeing the policy of Russification of the Soviets.

The second characteristic of the Soviet schools was the necessity of the Turkmen students to go to the Soviet schools. However, the rate of going to Soviet schools in Turkmenistan was very low. This rate was 74.6% in generally Turkmenistan in 1927-1928 academic year; In 1937-1938 academic year, it is 60%.

In Turkmenistan, the figures given for the number of local and European (Russian) schools are quite complex. According to the number of Soviet Turkmenistan dated 06.03.1929, there were a total of 1302 schools in Turkmenistan, including 883 four-year schools, 383 seven-year schools and 36 ten-year schools. In the 1936-1937 academic year, there were 1930 schools in Turkmenistan, 930 of which were Turkmen, 123 of them were Uzbek, 111 were Kazakh, and 13 were Persian. However, it is understood that the number of schools in Turkmenistan is not sufficient in terms of number, and that the existing schools are in poor condition in terms of physical and sanitary conditions. It is also seen that there are often problems with the basic needs of schools, textbooks and course materials.

70,490 in the 1930-1931 academic year in the schools in Turkmenistan; In the 1931-1932 academic year 96,970; At the beginning of 1934 116.600; 161,000 in the 1936-1937 academic year; In 1937-1938 academic year, there are 176,200 students. The most important point here is that the Turkmen students in schools are less than the Russians. For example, in Turkmenistan Fruit Production Technique there were 5 in 1933, 5 in the Geology Institute, 1 in the Institute of Chemistry and only 1 Turkmen students in the Institute of Electricity.

On the other hand, there were not enough teachers in Turkmenistan. With the imprisonment, deportation or killing of the indigenous teachers who were dependent on nationalist ideology during the Stalin period, there was a significant lack of teaching in the schools. On the other hand, it is also noteworthy that the level of knowledge of the teachers is low.